

Türk Yönetim Geleneğinde Hesap Verebilirlik Mekanizmaları: Divan-ı Mezalim ve Kamu Denetçiliği Kurumu*

Accountability Mechanisms in Turkish Administrative
Tradition: Divan-ı Mezalim and the Ombudsman Institution

Strategic Public Management Journal
Volume 3, Issue 6, pp. 168-184
DOI: 10.25069/spmj.341437
Received: 03.10.2017
Accepted: 25.12.2017
© The Author(s) 2017
For reprints and permissions:
<http://dergipark.gov.tr/spmj>

M. Fatih Bilal ALODALI¹

Sefa USTA²

Öz

Türk yönetim geleneğinde hesap verebilirlik mekanizması şeklinde faaliyet gösteren Divan-ı Mezalim, Selçuklu Devleti'nde "yönetim karşısında zulme uğradığını düşünenlerin başvurdukları" bir kurum olarak işlev yürütmüştür. Osmanlı Devleti'nde divan-ı hümayun, şeyhülislamlik ve kadılık kurumu; halkın yönetim/yöneticilerden kaynaklanan sorunların iletildiği hesap verebilirlik mekanizmaları olarak faaliyet yürütmüşlerdir. Günümüz Türkiye'sinde ise Kamu Denetçiliği Kurumu, devletle-vatandaş arasında bir köprü işlevi görmesi amacıyla oluşturulmuştur. Bu bağlamda, çalışmanın temel amacı Türk yönetim geleneğinde hesap verebilirlik mekanizmalarının ele alınıp, Divan-ı Mezalim kurumunun işleyiş ve etkilerini irdelemektir. Kamu Denetçiliği Kurumu'nun kuruluş, örgütlenmesi ve işleyişinin ele alınması çalışmanın bir diğer amacıdır. Bu amaçlar çerçevesinde hazırlanan çalışmada, betimleyici analiz yöntemi ve tarihsel yöntemden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yönetim Geleneği, Hesap Verebilirlik, Ombudsman, Divan-ı Mezalim, Kamu Denetçiliği Kurumu.

Abstract

Divan-ı Mezalim that used to operate as a accountability mechanism in Turkish Administrative Tradition, had been the major institution in State of the Seljuk where people used to apply due to their claims on persecution. On the other hand, Ottomans used to carry on these duties by Divan-ı Hümayun, Şeyhülislamlik (SheikhulIslam) and kadılık (qadi). In the present day of Turkey, The Ombudsman Institution is established in order to operate as a "bridge" between the state and citizens. This study aims to investigate the operation mechanism and the affects of Divan-ı Mezalim and the accountability mechanism in Turkish administrative tradition. The Ombudsman Institution in the frame of their operational structure sets the second aim of the study. Finally, descriptive analyze method and historical method are applied to this study.

Keywords: Administrative Tradition, Accountability, Ombudsman, Divan-ıMezalim, The Ombudsman Institution.

* Bu makale 13-14 Nisan 2017 tarihleri arasında III. Stratejik Kamu Yönetimi Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ve özet olarak basılan bildirinin tam metin halidir.

¹ Doç. Dr. Necmettin Erbakan Ü. Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, fatihalodali@konya.edu.tr

² Yrd. Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Ü., İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, sefausta@kmu.edu.tr

GİRİŞ

Kamu yönetiminde hesap verebilirliğin sağlanması/hayata geçirilmesinin önemi yadsınmaz bir gerçektir. Kamu görevlileri sadece üstlerine, bürokratlar sadece siyasilere karşı değil aynı zamanda halka/topluma da hesap vermek durumundadırlar. Dilekçe hakkı, şikâyet hakkı, bilgi edinme hakkı ve kamu denetçisine/ombudsmana başvurma hakkı gibi mekanizmalar ile birlikte vatandaş, bürokratlara ve kamu yönetimine hesap sorabilmekte ve kamu görevlileri de hesap vermek zorunda kalmaktadır.

Son yıllarda, kamu yönetiminde ön plana çıkan “hesap verebilirlik anlayışı”, Türk yönetim geleneği içinde de önemli bir yer tutmuştur. Türk yönetim geleneğinin şekillenmesinde; Eski Türk Devlet anlayışında, toy, kurultay, şölen, han-ı yağma gibi yapılar ile birlikte İslam Devlet geleneğinde, “şura anlayışı”, “Kadıy-ül Kudat kurumu” ve devlet işlerinin yürütüldüğü “divan”lar etkili olmuştur. İslam devlet yönetiminde kurumsal bir yapı olan “Divan-ı Adl (Adalet Divanı)/Divan-ı Mezalim” ise insan hakları mahkemesi/ombudsmanlık kurumu gibi vatandaşların şikâyetlerinin dinlendiği bir mekanizma işlevi görmüştür. Selçuklu Devleti’nde Divan-ı Mezalim “yönetim/yöneticiler karşısında zulme uğradığını düşünenlerin başvurdukları” bir kurum olarak işlev yürütmüştür.

Türk yönetim geleneğinde, Osmanlı’dan günümüze kadar geçen sürede vatandaşların devlete/ilgililere/kamu görevlilerine şikâyetlerini iletebildikleri farklı mekanizmalar işlev görmüştür. Bu hesap verebilirlik mekanizmalarından birisi de, 2012 yılında 6328 sayılı kanunla kurulan “Kamu Denetçiliği Kurumu”dur.

Buradan hareketle, çalışma kapsamında ilk olarak, Türk yönetim geleneğini etkileyen hesap verebilirlik mekanizmaları genel hatlarıyla ele alınmakta, daha sonra Divan-ı Mezalim oluşumu irdelenerek, günümüz Türkiye’sinde faaliyet yürüten Kamu Denetçiliği Kurumu hakkında bilgi verilmekte ve çalışma sonuç ve değerlendirme kısmıyla nihayatlendirilmektedir.

1. TÜRK YÖNETİM GELENEĞİ’NDE HESAP VEREBİLİRLİK MEKANİZMALARI

Türk yönetim geleneğinin şekillenmesinde, yöneten-yönetilen ilişkileri önemli bir yer tutmaktadır. Yönetenlerin, yönetilenlerle etkileşim içinde olduğu, yönetilenlerin istek ve şikâyetlerinin iletiildiği, sorunlara yönelik çözüm üretildiği mekanizmalara İslamiyet öncesi Türk devletlerinden, günümüz Türkiye’sine kadar geçen sürede farklı biçimlerde/adlarda rastlanılmaktadır.

1.1. İslamiyet Öncesi Türk Devletlerinde Hesap Verebilirlik Mekanizmaları

Eski Türklerde, diğer bir ifadeyle İslamiyet öncesi dönemde Türk devlet/yönetim geleneğinde yöneten-yönetilen ilişkilerinin önemsendiği hesap verebilirlik/şikâyet mekanizmaları mevcuttur.

Kafesoğlu (2011:225-237), istiklal (oksızlık); ülke (uluş); halk (kün) ve kanun (töre) olmak üzere dört unsuru Türkler’de devlet olmanın gereği olarak ifade etmektedir. “Türk sosyal hayatını düzenleyen kaideler ve normlar bütünü” olarak değerlendirilen “töre geleneği” hesap verebilirlik mekanizmalarının temelini oluşturmaktadır.

Töre (kanuna) karşı saygıda kusur işlemeyen Hunlarda, töreye uyulmaması halinde hükümdar bile olsa azledilip cezalandırılırken, törenin terk edilmesi ise günah sayılırdı. Hükümdarlar tarafından, halkın töreye uygun olarak yönetildiği de bilinmektedir (Cin ve Akgündüz, 1990: 44; Arsal, 1947: 201). Hunlarda, halkın başında bulunan Hakan’a karşı şikâyette bulunma hakkı verilmiştir. Hunların merkezi saraylarında yedi hisarın (kale-saray) var olduğu, bu hisarların birinde halktan gelen şikâyetler, arzlar ve mektuplar incelendiği; diğer bir hisarda ise incelenmiş olan şikâyetler, arzlar ve mektupların Hakan’a sunulduğu hususu dikkati

çekmektedir. Bununla birlikte, bu mektupların da dikkate alınarak gerçekleştirilen toplantılarda çıkan sonuçların halka duyurulması önemli bir husus olarak vurgulanabilir (Cin ve Akgündüz, 1990: 44-45). Bu uygulamalarda, yönetimde hesap verebilirlik ve şeffaflığın nüvelerinin görülmesi mümkündür.

Göktürklerde de şikâyetlerin değerlendirilip, kamunun çıkarları doğrultusunda yargılamanın gerçekleştiği görülmektedir. Hakan adına töreyi uygulamakla görevli organların da var olduğu bilinmektedir (Taşağıl, 1992: 110; Cin ve Akgündüz, 1990: 56).

Uygurlar'da da hükümdara şikâyette bulunabilme ve bu şikâyete sebep olan hususların düzeltilmesi uygulanması hususu sürmüştür. Uygurlarda bu görevin hükümdarın annesi tarafından yerine getirildiği, halktan gelen şikâyetleri bizzat hükümdarın annesinin dinlediği Çin kaynaklarında zikredilmektedir (Çandarlıoğlu, 1992: 126).

“Töre”nin kesin hükümleri ve kağanların icraatlarını kontrol eden “Toy” müessesesi de önemli bir hesap verebilirlik mekanizması olarak değerlendirilebilir. Üyelerine “toygun” denilen, “hükümetten ayrı olarak siyasi, askeri, iktisadi ve kültürel bütün meselelerin görüşülüp, kararlaştırıldığı büyük bir meclis” olarak işlev yürüten “Toy”, Türk devlet geleneğinde önemli bir müessese olmuştur. “Toy” yani “devlet meclisi”, önemli bir devlet geleneği olarak bütün Türk topluluklarında İslami dönem de dahil olmak üzere asırlarca varlığını sürdürmüştür. Ülke meselelerinin müzakere edilip hükümeti bağlayıcı kararların alındığı, “genellikle savaş ilanı ve kağanın ölümü” dışında, senede üç defa; yılbaşı, bahar ve sonbahar olmak üzere toplanıp dini ve milli törenlerle başlayan toylarda hükümdarlık makamı hakkında dahi onama veya tahttan indirme kararı verebilmektedir. Toy meclisleri, “bir danışma, istişare ve monarklığa meydan vermeyen denetim mekanizması konumunda işlev yürütmüştür”. Kağanların icraata geçmeden önce toy ya da hükümet üyeleriyle istişare etmeleri, bir devlet/yönetim geleneği olarak sistem içine yerleşmiştir. Bu şekilde Türk Kağanları, “hiçbir zaman, yasa yapan ama yaptığı yasalara tabi olmayan, klasik monark tarzında olmamışlardır” (Şahin, 2005: 152, 159-161). Bu yönüyle, yöneticilerin sorumluluk sahibi olduğu, istişareye ne kadar önem verdiği, hesap verebilir yönetim anlayışının temellerinin ortaya konulduğu söylenilebilir.

Toy geleneği aynı zamanda, “halka verilen ziyafetler ile çeşitli yardım faaliyetleri devlet-millet bütünleşmesini sağlayan bir nitelik taşımaktadır” (Şahin, 2005: 161). Şölen adı verilen genel ziyafetlerin, Han-ı Yağma ile son bulduğu da söylenilmektedir (Ekim, 2012:5).

1.2. Türk-İslam Devletlerinde Hesap Verebilirlik Mekanizmaları

İslam devlet geleneğinde ve yönetim anlayışında istişare önemli bir mekanizma olarak işlev görmüştür. İslamiyet ile tanıştıktan sonra, Türkler'de yönetim geleneği olarak -daha önceden var olan- istişare hususu önemli bir yer tutmuştur.

Türkler Müslüman olduktan sonra, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar, irili ufaklı yüze yakın devlet kurmuşlardır. Karahanlılar'ı takip eden Selçuklular, Mısır'da kurulan Tulunoğulları, İhşitoğulları, Memlûklüler, Eyyubiler, Moğollar'ın Müslüman halefi olan İlhanlılar ve Altınordu Devleti, Anadolu Selçukluları ve Osmanlı Devleti kurulan bu devletlerden öne çıkanlardır. Türkler, İslâmiyet'i kabul ettikten sonra kurdukları bütün devletlerde, İslâm hukukunu kendi hukuk sistemleri olarak kabul etmişler ve uygulamışlardır (Cin ve Akgündüz, 1990: 90). İslam devletlerinde, halkın yönetime karşı şikâyetlerini dinleyip değerlendiren ombudsman benzeri “Divan-ı Mezalim” (haksızlıklar divanı) ya da “Dar'ül Adl” (adalet evi) gibi kurumlar görev yapmaktaydı. Bu kurumlar halkla yöneticiler arasındaki davalara bakarlardı. (Eryılmaz, 1993, 91-92).

Osmanlı dönemine gelinceye kadar Selçuklularda ve Anadolu Selçuklularında kendilerinden önceki Türk-İslâm devletlerinde olduğu gibi yargı iki temel kurumdan oluşmuştur. Bunlar “Kadı ve Mezalim

mahkemeleri"dir (Abacı, 2001: 46-49). Abbasilerde, Divan-ı Adl/ Divan-ı Mezalim olarak adlandırılan, Selçuklular'da da Divan-ı Mezalim olarak aktarılan mekanizmalar, halkın şikâyet merci olarak uzun süre işlev gören devlet mekanizmaları faaliyetlerini yürütmüşlerdir.

1.3.Osmanlı Devletinde Hesap Verebilirlik Mekanizmaları

Osmanlı Devleti, kendisinden önceki Türk-İslâm devletlerinin devamı olarak tarih sahnesine çıktığı için, kendisinden önceki devletlerin büyük ölçüde etkisi altında kalarak kurum ve hukuklarından da etkilenmiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna (diğer Türk-İslâm devletlerinde olduğu gibi), İslâmi esaslar hâkim olmuştur.

Osmanlı padişahları, İslâm hukukunu uygularken, bu hukukun düzenlemediği alanlarda, devletin ve halkın çıkarlarının söz konusu olduğu zamanlarda gerekli düzenlemelere gitmekte tereddüt göstermemişlerdir. Padişahın iradesi ile ortaya çıkan kanunnâme, ferman, adaletnâme, yasaknâme gibi isimlerle anılan bu düzenlemeler, Şer'i hukukun (İslâm hukukunun-Şeriatın) düzenlemediği alanlara ilişkin olarak, padişahın koymuş olduğu kurallardan oluşmuştur (Üçok ve diğ., 2002: 186; Durhan, 1999: 216-218; Kaşıkçı, 1998: 3868).

Osmanlı tarafından da kullanılan ve adalet dağıtmanın en üst, en son noktasını temsil eden Divan-ı Hümayun'un ilk ve asli görevi şikâyet dinlemek olmuştur (Karahanoğulları, 2005: 52-53).

Ortaçağ'daki Türk-İslâm devletlerinde hükümdarlar, Daru'l Adl ya da Divan-ı Mezâlîm adı verilen, halkın devlet görevlilerinden veya diğer insanlardan kaynaklanmış olan şikâyetlerini, her hangi bir aracı olmaksızın dinledikleri ve hüküm verdikleri kurumların yerini Osmanlıda Divan-ı Hümayun almıştır. Divan-ı Hümayun Abbasiler ve diğer Türk-İslâm devletlerindeki Divan-ı Mezalimlerin görevlerini de üstlenmiştir. Yani fertlerin müracaatlarını inceleme ve hukuki anlaşmazlıklarını çözüme kavuşturma mercisi de olmuştur. İdari, siyasi ve mali işlerde bir danışma meclisi ve hususi bir mahkeme özelliği taşıyan Divan-ı Hümayun, halkın davalarının görüldüğü, şikâyetlerini iletebilecekleri ve dile getirebilecekleri bir mahkemenin işlevlerini de yerine getirmiştir (Dursun, 1992: 172; Imber, 2006: 204).

Divan-ı Hümayun, hangi meslek ve tabakadan bulunursa bulunsun, hangi din ve millete mensup olursa olsun, kadın erkek ayırımına gitmeden herkese açık olarak toplanmıştır. Memleketin herhangi bir yerinde, zulüm gören, haksızlığa uğrayan, mahalli/taşradaki kadılar tarafından haklarında yanlış hüküm verilmiş olanlar, valilerden, askeri sınıflardan şikâyeti bulunanlar, vakıf mensuplarının haksız muamelelerine uğrayanlar için divan her zaman açıktı ve herkes şahsi müdafaa hakkına sahipti (Halaçoğlu, 1995: 9; Cin ve Akgündüz, 1990: 239).

Divan-ı Hümayun gibi Cuma Divanı, İkinci Divanı ve taşrada Eyalet Divanı gibi en yetkili idari organlar da dahil olmak üzere, divanların başlıca görevleri arasında, arzuhalleri kabul etmek ve değerlendirmek yer almıştır (İpşirli, 1991: 447).

Osmanlı Devleti'nde tebaayı, devlet iktidarını temsil edenlerin yaptıkları ve yapacakları haksızlıklara karşı koruyan ve adaleti sağlayan yollardan en önemli iki temel aracı, şikâyette bulunma hakkı ve adâletnâme ilanı olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde, Padişah'ın halkı zulümden korumak için çıkardığı hükümlere umumiyetle adâletnâme veya adalet hükmü adı verilmektedir. Devlet otoritesini temsil edenlerin, reyaya karşı bu otoriteyi kötüye kullanmalarını engellemek için çıkarılan adâletnameler, yönetenlerin, yönetilenlere karşı kötü yönetim uygulamaları da dahil olmak üzere kanun, hak ve adalete aykırı tutumlarını olağanüstü tedbirlerle yasaklayan beyanname şeklindeki bir Padişah hükmüdür. Adâletnâmelerde, berât gibi üçüncü şahıslara hitap edilmemiş, ferman gibi doğrudan doğruya emri alan yönetici veya yöneticilere hitap edilmiştir. Adâletnâmelerde, bütün

devlet görevlilerine/yöneticilerine hitap ettiği gibi sadece belli bir bölgedeki görevlilere/yöneticilere de yönelik olabilmektedir. Bu özellikler adâletnâmelerin, idaredeki suiistimalleri genel olarak önleme gayesiyle çıkarılmış bir vesika olması niteliğinden kaynaklanmaktadır (İnalçık, 2000: 120).

Kişilerin tek (arz-ı hâl) veya toplu şikâyetleri (arz-ı mahzar) üzerine ve/veya padişahın bizzat yaptıracağı denetimler sonucu yöneticilerin halka karşı yaptıkları zulüm ve haksızlıkları önlemek ve ortadan kaldırmak için ilân edilen adâletnâmeler, Osmanlı'da yönetenlerin denetlenmesine ilişkin hukuksal mekanizmayı genel hatlarıyla ortaya koymaya yardımcı olması açısından önemlidir.

2. HESAP VEREBİLİRLİK MEKANİZMASI OLARAK DİVAN-I MEZALİM

İslâm tarihinde kaza (yargı) fonksiyonu, kadıların yönettikleri mahkemeler tarafından ifa edilmiştir. Bununla beraber bazı İslâm devletlerinde muhtelif zaman ve mekânlarda mahkemelerden başka kuruluşlara da kaza fonksiyonunu yerine getirme görevleri verilmiştir. Bu kuruluşlar arasında Mezalim mahkemeleri, Hisbe teşkilatı, Şurta teşkilatı ve Kadı'l-Asker teşkilatı gibi kurumlar yer almıştır (Atar, 1999: 167).

Mezâlîm kelimesi, “zalimden istenen nesne, zalimin elinde bulunan başkasına ait nesne” ve “insanların birbirlerinden zulmen aldığı nesnelere”, “kişinin kendisinden zulmen alınmasından dolayı şikâyetçi olduğu nesne” olarak ifade edilmektedir (Akyüz, 1995: 11-13).

Mezâlîm divanı ise, "hem icra hem de kaza gücü ile donatılmış olan ve mazlumların şikâyetleri üzerine hukuki anlaşmazlıkları çözümleyen yüksek bir yargı organı"dır. Yürütme ve yargı organı birleşerek, Divan-ı Mezalim organını meydana getirmiştir (Cin ve Akgündüz, 1990: 266). Karatepe (2004:50) ise Divan-ı Mezâlîm'i, İslâm devletinde kamu görevlilerinin yapmış oldukları haksız eylem ve işlemlerine karşı halkı koruyan örgüt olarak tanımlamıştır.

Akyüz (1995: 19), Mezâlîm divanını, “İslâm devletlerinde, adaletli bir toplum düzeni kurmak amacıyla, genel idarenin merkez ve taşra teşkilâtlarında yer alıp, hem siyasi, hukuki ve iktisadi alanlarda, hem de idari ve adli yargı alanlarında devletin yüksek memurlarının katıldığı bir kurul halinde görev yapan bir devlet organı” olarak tanımlamaktadır.

İslâmiyet'e göre haksızlık konusu, yalnızca mal ile ilgili olmayıp aynı zamanda canın (bedenin) da buna dâhil olduğunu belirtmek gerekir. Haksızlığın konusuna bakılarak “mezâlîm”i; cana karşı yapılanlar (kişinin kendi nefesine yaptığı, insanların başkalarına yaptığı öldürme, yaralama, baskı uygulama gibi) ve mala karşı yapılanlar (gasp, itlaf, hırsızlık, dolandırıcılık) olarak ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi yani kişinin kendi nefesine yapmış olduğu haksızlıklar mezâlîm kurumuyla ilgili görevler içinde yer almasa da, ikinci gruptakilerin birçoğu onun görevleri arasındadır. Yönetenlerin halka baskı yapması, idari yargı; yönetilenlerin mallarının ellerinden zorla alınması da, suçu işleyenin yönetici olup olmamasına göre bazen adli yargı, bazen idari yargı, bazen da mali denetim görevi arasında yer almıştır (Akyüz, 1995: 15).

İslâm tarihinin ilk yıllarından itibaren halifeler, kamu görevlilerinin haksız tutum ve davranışlarıyla ilgili halktan gelen şikâyetleri dinlemişlerdir (Uzunçarşılı, 1970: 9; Karatepe, 2004: 50). Türk-İslâm Devlet geleneğinde hükümdarlar, bütün haksızlıkların şikâyet edileceği son temyiz mercii olmuştur. Eski İran'da, Nevruz törenlerinin son gününde Şah, sayeban (büyük çadır) altında her türlü şikâyeti dinlemiş, halk Şah'tan, davaları hemen çözüp karara bağlamasını istemiştir. Hükümdarın bütün adaletsizlikleri çözecek son ve en yüksek karar organı olarak benimsenmesi geleneği, Doğu devletlerinde eski İran ve Mezopotamya'da geçen bir adet olarak karşımıza çıkmaktadır (Ortaylı, 2007: 61).

İslâm ülkesinin sınırlarının genişlemesi ile birlikte bazı merkezlerde kadıların gücü azalmıştır. Bununla birlikte, kadıların verdikleri kararların mahalli icra makamlarınca uygulanmadığı veya mahalli icra makamının bizzat kadı kararlarını çiğnediği görülmüştür. "Kadıların verdikleri kararların icrasında açılan bu gediğin kapatılması ve kadılarına başvurup hakkını elde edemeyenlerin müracaat edebilmesi için, daha yüksek ve idari yargı mahiyetinde bir mahkeme daha kurulmuştur". Bu yargı organı "velâyet'ül-mezâlim" veya "kazâ'ül-mezâlim" de denen Mezâlim Divanı'dır (Cin ve Akgündüz, 1990: 266).

Mezâlim davalarına bakmak, açık bir yücelik ve büyük bir üstünlük taşıyan, hükümlerlik safveti (temzilik-safılık) ve kadıların adaletiyle karışık, hâkimin vazifesinden daha geniş bir görevidir. Mezâlim Divanı, hasımlardan haksız olanı zelil kılar (düşkün- alçak), haddini aşanı engeller, kadılar ve onlardan daha aşağı seviyede olanların infazdan aciz kaldıkları kararlarını infaz ederdi. Mezâlim Divanı adaleti yerine getirirken; beyineleri (delil-kanıt) değerlendirme, gerçeği itirafa (ikrar) zorlama, karine ve emarelere dayanma, hakkın, doğrunun ortaya çıkmasına kadar hükmü tehir, hasmı sulhe (barışa-anlaşmaya) yöneltme ve şahitlere yemin verdirmeye yollarını kullanırdı. Bu görevi, Hz. Peygamber bizzat kendisi yürütmüştür (El-Kettâni, 1991: 26).

Hazreti Ali'den itibaren bizzat halifelerin, 770 yılından itibaren ise "kâdî'l-kudat" adı verilen başkadıların başkanlık ettiği (Üçok ve diğ., 2002: 145) bu mahkemenin başkanına "veliyy'ül-mezâlim" veya "nâzır'ül-mezâlim" adı verilmektedir. Haftanın belirli günlerinde toplanan bu divanın en önemli görevleri arasında yerli idarecilerin halka yaptıkları haksızlıkları araştırmak ve suçluları cezalandırmak vardır. Bunun yanında, devlet memurlarını yargılamak, tahsildarların yapmış oldukları suiistimallerini önlemek, devlet memurları veya eşkıyanın gasplarını önlemek ve yargılamak, vakıfları kontrol etmek, kadı kararlarını incelemek, haklı olarak görülen kişisel müracaatlar üzerine her çeşit yargılamayı yapmak yer almıştır. Abbasi Devleti'nde de vergi toplama, asayiş ve diğer idari konularda yolsuzluklara ve zulme uğrayanlar, yerel yönetimde adaletin himayesini bulamazsa merkezdeki divan-ül-mezâlime başvurmuşlardır (Ortaylı, 2007: 61; Cin ve Akgündüz, 1990: 266-267).

Abbasilerde "mezâlim işlerine bakmak üzere görevlendirilen ilk baş kadı İmam-ı Azâm Ebu Hanife'nin talebesi olan Ebu Yusuf'tur. Bundan sonraki dönemlerde şehirlerdeki baş kadılar, halkın devlet görevlileri ile ilgili şikâyetlerini dinleyerek karara bağlamışlardır. Müslüman devletlerde uygulanan divan-ı mezâlim, bir idare ve yüksek yargı organı olarak günümüzün Danıştay ve Yargıtay'ına benzetilmiştir (Karatepe, 2004: 50).

Mezalim mahkemesinde duruşma devam ederken kadıdan başka mahkemede düzeni ve güvenliği sağlayacak güvenlik görevlileri, ifadeleri kayda geçirecek kâtipler, hukukçular ve görgü şahitleri de hazır bulunmuşlardır (Atar, 1999: 172-173).

Mezâlim divanı, uygulamada daha çok yöneticilerden kaynaklanan sorunlara bakan bir mahkeme olarak görevini yürütmüştür. Yöneticilerin sebep oldukları haksız uygulamalar karşısında genelde fertlerin lehlerine karar vererek bu tür haksız uygulamalara engel olmaya çalışmıştır. Mezalim mahkemelerinde görülen davalar genellikle taraflardan biri idarenin tasarrufu neticesinde zarara uğramış kişi ile zarar ve ziyana sebep olan idareci arasında olmuştur. Bazı durumlarda devletin kendisi bile bu davalarda taraf olmuştur. Dava açma konusunda her hangi bir sınırlandırmada söz konusu olmamıştır. Zimmiler dahi idarecilerin haksız tasarruflarından dolayı uğramış oldukları zararlarda, mezalim mahkemelerine başvurarak dava açmışlardır. Mezalim mahkemelerinde duruşmalar aleni yani halka açık olarak yapılırdı. Duruşmalar için tahsis edilmiş özel bir salon veya özel bir yer yoktu. Ancak davaların artmasından dolayı mezalim davalarına bakılması için saraylarda "Daru'ul Adl" isminde yerler yaptırılmıştır (Atar, 1999: 174).

Abbasiler devrinde yargı organı haline gelen bu mahkeme, Türk-İslâm devletlerinde değişik isimlerle devam etmiştir. Abbasi adli teşkilât yapısını örnek alan Selçuklularda da Divan'ı-Mezâlim bulunmaktaydı (Üçok vd.,

2002: 153). Selçuklular döneminde, Devlet başkanının yönettiği ve halka açık olarak gerçekleştirilen bir tür mahkeme olan Divan-ı Mezalim, haksızlıklar divanı olarak da nitelendirilmekteydi (Ak ve Zengin, 2014: 211).

Anadolu Selçukluları'nda ve sonrasında kurulan beyliklerde de Divan-ı Mezalim kurumu yönetim geleneği içinde devam etmiştir. Mahkemelere gelen şikâyetleri çoğu zaman hükümdar bizzat dinleyerek şikâyet konusunu sonuçlandırmaya çalışmıştır. Divan görevlileri ve vakıflarla ilgili veya kadı gibi üst düzey devlet erkânının şahsiyetlerle ilgili olabildiği gibi Divan-ı Mezalim'e gelen şikâyetler, memur ve reayanın ekonomik durumuyla ilgili de olabilmekteydi. "Bu durumda çözüm mercii hükümdarın bizzat kendisi veya o sırada Divan-ı Mezalim'e gelmemişse vekili olan vezir olmuştur". Osmanlı Devleti'nde de hem Klasik (Yükselme) dönemde var olan, hem de Tanzimat'tan sonra teşkil olunan Nizamiye Mahkemelerinin meşruiyet kaynağı da yine bu mahkemeler olmuştur (Cin ve Akgündüz, 1990: 267).

Osmanlı Devletindeki Divan-ı Hümâyun'un adli fonksiyonlarını üstlenmiş olan bu kurul, Sultan'ın yanında Silahdar, Candar, Büyük Emirler, dört mezhebe ait Kadıaskerler, Kad-ül Kuzat (Kuddat)lar ve de Kahire Muhtesibi'nden oluşurdu. Ayrıca hususi Dar'ül-Adl Müftüleri de vardı (Cin ve Akgündüz, 1990: 268).

3. TÜRKİYE'DE HESAP VEREBİLİRLİK MEKANİZMASI OLARAK KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMU

Ombudsman, kamu kurumları tarafından yürütülen faaliyetler karşısında, vatandaşların karşılaştıkları sorunları iletebildikleri ve vatandaşlardan gelen şikâyetleri inceleme ve araştırma yetkisine sahip görevli/görevliler grubudur. Ombudsmanlık kurumu, ülkelerin yönetim yapısına bağlı olarak farklı isimlerle adlandırılmaktadır. Arabulucu (mediateur), parlamento komiseri, vatandaş koruyucusu, halkın avukatı, kamu denetçisi gibi farklı isimlendirmeler yapılmaktadır (Eken, 1998: 132) İdari işlemler, idari eylemler ve idari davranışlar üzerinde denetim uygulamayan (Erhürman, 2000: 158) ombudsman, yöneten ve yönetilenler arasında bir tür arabulucu ve köprü rolü işlevini yerine getirmektedir. Kamu kurumlarına ve kamu görevlilerine karşı vatandaşlardan gelen şikâyetleri inceleyerek, kamu yönetiminin işlemeyen, aksayan ve kusurlu yönlerini ortaya çıkarmaya katkı sağlamaktadır (Eryılmaz, 2015: 388).

Ombudsman, kamu kurumlarında gerçekleştirilen eylem ve işlemlerde haksızlık varsa bunların çözümüne yönelik çaba harcamaktadır. Bu yönüyle, vatandaşların kamu yönetimine güveninin tesis edilmesi açısından kurum önem arz etmektedir. Bununla birlikte, temel hak ve özgürlükler ile demokrasinin gelişmesinde önemli bir katkı sağlamayı amaçlayan ombudsmanlık kurumu; "koruma işlevi", "araştırma, inceleme ve denetleme işlevi" ile "yönetimin gelişimine katkı sağlama işlevi" olmak üzere üç temel işlevi yerine getirmektedir (Özden, 2007: 401-402; Özden, 2005: 30-32).

Önemli işlevleri yerine getirmek amacıyla oluşturulan ombudsmanlık kurumunun dünyada tarihsel gelişimi incelendiğinde, ilk olarak 1809 Anayasası ile anayasal dayanak kazanarak İsveç'te kurulduğu dikkati çekmektedir. İsveç'ten sonra, Finlandiya, Danimarka, Norveç gibi İskandinav ülkelerine yayılmıştır. Bu bağlamda, 1919 yılında Finlandiya'da, 1952 yılında Norveç'te, 1953 yılında Danimarka'da ve 1957 yılında Batı Almanya'da ombudsmanlık kurumu oluşturulmuştur. Daha sonra, Fransa, İtalya gibi Avrupa ülkelerine yayılmış, ardından Anglo-Sakson Yönetim Geleneğine sahip İngiltere, Yeni Zelanda ve Kuzey İrlanda gibi ülkeler Ombudsmanlık sistemini hayata geçirmiştir (Erhürman, 1998: 90; Fendoğlu, 2010: 6).

Yukarıda da vurgulandığı üzere, 1809 yılında ilk kez İsveç'te hayata geçirilen Ombudsmanlık Kurumu'nun, Osmanlı Devletindeki "Şeyhülislamlık" kurumundan etkilenilerek oluşturulduğu hususunun altı çizilebilir. 1709 yılında, İsveç Kralı Demirbaş Şarl, Ruslara yenilerek Osmanlı Devleti'nden sığınma talep etmiş ve

yaklaşık beş yıl Osmanlı Devleti'nin himayesi altında Osmanlı topraklarında yaşamıştır. Ülkesini uzaktan yönetebilmek için, 1713 yılında bir ferman yayınlamış ve İsveç'te ombudsman bürosunu oluşturmuştur. Bu büro aracılığıyla, ülkesinde kanunlara riayet edilmesini, yöneticilerin ve devlet çalışanlarının sorumluluk ve yükümlülüklerini bilerek hareket etmelerini amaçlamıştır (Eken, 1998: 132-133; Erhürman, 1998: 90).

Osmanlı'dan etkilenilerek ilk kez İsveç'te oluşturulan ombudsmanlık kurumunun, Türkiye'de anayasal dayanak kazanması, 2010 yılında gerçekleştirilen referandumla olmuştur. 2010 yılında Anayasa'da gerçekleştirilen düzenlemeye istinaden 6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu ile 2012 yılında Kamu Denetçiliği Kurumu oluşturulmuştur.

3.1. Türkiye'de Kamu Denetçiliği Kurumu'nun Tarihsel Gelişimi

İslamiyet öncesi Türk devletlerinde, Türk-İslam devletlerinde, Selçuklular ve Osmanlılarda hesap verebilirlik mekanizmaları çalışmanın bundan önceki kısmında incelenmiştir. Ombudsmanlık Kurumu benzeri işlev gören kurumlar içinde zikredilen, Divan-ı Mezalim, Divan-ı Hümayun gibi yapılanmaların günümüz Türkiye'sinde Kamu Denetçiliği Kurumu'nun tarihsel yönden arka planını oluşturduğu söylenilebilir.

Türkiye'de ombudsmanlıkla ilgili ilk akademik çalışmalar 1970'li yıllarda gerçekleştirilmiştir. Akademik alanda gerçekleştirilen çalışmalar ile birlikte, yasal çalışmalar da dikkati çekmektedir. 1982 Anayasası hazırlık çalışmalarında, Kamu Denetçiliği Kurulu önerilmiş fakat 1982 Anayasa'sının kabul edilen halinde Kamu Denetçiliği Kurulu'na yer verilmemiştir (Gökçe, 2012: 210-211; Gökçe, 2013).

Türkiye'de Ombudsman benzeri bir kurumun kurulması kalkınma planlarının hedefleri arasında da yer almıştır. İlk olarak 1979- 1983 yıllarını kapsayan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında kurum etkinliğini ve sağlıklı çalışmasını öngören yöntem ve koşullara kavuşturulmak amacıyla uyuşmazlıkları mahkeme önüne gelmeden çözümlenecek yetkilerle donatılacak bir Devlet Avukatlığı Kurumu oluşturulması hedeflenmiş olmasına rağmen (DPT, 1979: 484) takip eden beşinci ve altıncı beş yıllık kalkınma planlarında yer verilmemiştir (Sezen, 2001: 84).

Türkiye'de ombudsmanlık çalışmaları ile ilgili olarak, TODAİE (1991) tarafından hazırlanan Kamu Yönetimi Araştırması (KAYA) Projesi dikkati çekmektedir. KAYA Projesinde “Devlet Denetleme Kurulunun da bir kamu denetçisi (ombudsman) olarak işlev görmesini sağlayacak yasal düzenlemelere gidilmelidir” ifadelerine yer verilmiştir.

KAYA Projesi yayımlandıktan sonra yürürlüğe konan 7. Kalkınma Planı'nda bu husus şu şekilde vurgulanmıştır (DPT, 1995: 119):

“Yönetim-birey ilişkilerinde karşılaşılan uyuşmazlıkların etkin ve hızlı bir şekilde çözümü amacıyla; yargının katı işleyiş kurallarına bağlı oluşu ve zaman alıcı işlemesi gerçeği karşısında, yönetimi yargı dışında denetleyen ama yönetime de bağlı olmayan bir denetim sistemi ihtiyacı sonucunda ortaya çıktığı”, “Avrupa Birliğinin kendi bünyesinde ve üye ülkelerin çoğunda da bulunan, halkın şikayetleriyle ilgilenen bir Kamu Denetçisi (ombudsman) sisteminin Türkiye'de de kurulması sağlanacağı ve ayrıca Kamu Denetçisi (ombudsman) sisteminin kurulması amacıyla bir yasa yürürlüğe konulacağı” hususu önerilmiştir.

Yedinci beş yıllık kalkınma planı esas alınarak kamu denetçiliği (ombudsmanlık) kanun tasarısı 2000 yılında hazırlanmıştır. Tasarı hazırlanıp, TBMM'de tartışılmış ve Cumhurbaşkanına sunulmuştur. “Kamu Denetçiliği Kurumunun Yapısı, Statüsü ve Çalışma Esaslarını Belirlenmesine İlişkin Kanun” başlığıyla sunulan düzenleme Cumhurbaşkanı tarafından veto edilmiştir (Abdioğlu, 2007: 82).

8. kalkınma planında ise Ombudsmanlık (kamu denetçiliği ile ilgili şu hususların altı çizilmiştir (DPT, 2000: 193):

“Kamu yönetimi-vatandaş ilişkilerinde karşılaşılan uyuşmazlıkların etkin ve hızlı bir şekilde çözümü amacıyla, halkın şikayetleriyle ilgili konularda, yönetimi denetleyen ama yönetime bağlı olmayan bir Kamu Denetçisi (ombudsman) sistemi kurulacağı, bu çerçevede, gerekli altyapının oluşturulmasına ve sistemin istisnasız tüm idari işlem ve eylemleri kapsamasına önem verilecektir”.

Devam eden çalışmalar sonucunda, “Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu Tasarısı”, 2006 yılında 5521 sayılı Kanun olarak kabul edilmişse de, Cumhurbaşkanı tarafından, bir kez daha görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına geri gönderilmiştir. Söz konusu Kanun, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda yeniden görüşülerek 5548 sayılı Kanun olarak aynen kabul edilmiş ve 13/10/2006 tarihli ve 26318 sayılı Resmî Gazetede yayımlanmıştır (<http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2012/mayis/kdk.pdf>, 2017):

Anayasa Mahkemesi, 27/10/2006 tarihli ve E. 2006/140, K. 2006/33 (Yürürlüğü Durdurma) sayılı Kararıyla Kanunun, Kamu Denetçiliği Kurumunun kurulmasını öngören geçici 1 inci maddesinin yürürlüğünü durdurmuş ve 25/12/2008 tarihli ve E. 2006/140, K. 2008/185 sayılı Kararıyla da Kanunun tümünü, Anayasanın 6 ncı, 87 nci ve 123 üncü maddelerine aykırı göreyerek iptal etmiştir. Anayasa Mahkemesinin iptal kararında belirtilen hususlar göz önünde bulundurularak, 5982 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun 8 inci maddesiyle, Anayasanın 74 üncü maddesinde değişiklik yapılmış ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bağlı olarak kurulacak Kamu Denetçiliği Kurumunun kuruluşu, görevi, çalışması ve inceleme sonucunda yapacağı işlemler ile Kamu Başdenetçisi ve Kamu Denetçilerinin nitelikleri, seçimi ve özlük haklarına ilişkin usul ve esasların kanunla düzenleneceği hükme bağlanmıştır. Söz konusu Anayasa değişikliği, 12/9/2010 tarihinde yapılan halkoylamasında kabul edilmiş ve kesin sonuçların 23/9/2010 tarihli ve 27708 sayılı Resmî Gazetede yayımlanmasıyla yürürlüğe girmiştir (<http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2012/mayis/kdk.pdf>, 2017).

Nihayet, Türkiye’de ombudsmanlık kurumu, 29 Haziran 2012 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan 6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu ile Kamu Denetçiliği Kurumu adıyla resmi olarak kurulmuştur. Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik ise 28 Mart 2013 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

3.2. Anayasal Dayanağı

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 74’üncü maddesinin 3 ve müteakip fıkralarında aşağıdaki hükümlere yer verilmiştir:

“Herkes, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkına sahiptir.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bağlı olarak kurulan Kamu Denetçiliği Kurumu idarenin işleyişiyle ilgili şikâyetleri inceler.
Kamu Başdenetçisi Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından gizli oyla dört yıl için seçilir. İlk iki oylamada üye tamsayısının üçte iki ve üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu aranır. Üçüncü oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için dördüncü oylama yapılır; dördüncü oylamada en fazla oy alan aday seçilmiş olur.
Bu maddede sayılan hakların kullanılma biçimi, Kamu Denetçiliği Kurumunun kuruluşu, görevi, çalışması, inceleme sonucunda yapacağı işlemler ile Kamu Başdenetçisi ve kamu denetçilerinin nitelikleri, seçimi ve özlük haklarına ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.”

3.3. Kurumun Amacı ve Görevleri

6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununun (2012) 1’inci maddesiyle; “Kamu hizmetlerinin işleyişinde bağımsız ve etkin bir şikâyet mekanizması oluşturmak suretiyle, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve önerilerde bulunmak” amacıyla Kamu Denetçiliği Kurumu oluşturulmuştur.

Kurumun temel görevi ise, Kanunun 5’inci maddesinde; “idarenin işleyişi ile ilgili şikâyet üzerine, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka

ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve idareye önerilerde bulunmak” şeklinde düzenlenmiştir.

Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 6’ncı maddesinde ise hem kurumun uyması gereken iyi yönetim ilkeleri sayılmış, kurumun bu ilkelere uyması istenilmiş ve idarelerin bu ilkelere uygun işlem ve eylem ile tutum veya davranışta bulunup bulunmadığını gözeteceği belirtilmiştir. Kurumun uyması gereken iyi yönetim ilkeleri aşağıda sıralanmıştır:

“Kanunlara uygunluk, ayrımcılığın önlenmesi, ölçülülük, yetkinin kötüye kullanılmaması, eşitlik, tarafsızlık, dürüstlük, nezaket, şeffaflık, hesap verilebilirlik, haklı beklentiye uygunluk, kazanılmış hakların korunması, dinlenilme hakkı, savunma hakkı, bilgi edinme hakkı, makul sürede karar verme, kararların gerekçeli olması, karara karşı başvuru yollarının gösterilmesi, kararın geciktirilmeksizin bildirilmesi, kişisel verilerin korunmasıdır”.

3.4. Kurumun Faaliyet Alanı ve Kapsamı

6328 sayılı kanunun 3. maddesinde, Kamu Denetçiliği Kurumu'nun denetim kapsamına giren kurum/kuruluşlar belirtilmiştir:

Merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri ile sosyal güvenlik kurumlarını, mahallî idareleri, mahallî idarelerin bağlı idarelerini, mahallî idare birliklerini, döner sermayeli kuruluşları, kanunlarla kurulan fonları, kamu tüzel kişiliğini haiz kuruluşları, kamu iktisadi teşebbüslerini, sermayesinin yüzde ellisinden fazlası kamuya ait kuruluşlar ile bunlara bağlı ortaklıklar ve müesseseleri, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarını, kamu hizmeti yürüten özel hukuk tüzel kişileri,

6328 sayılı kanunun 5. maddesinin ikinci fıkrasında Kamu Denetçiliği Kurumunun kapsamının anlaşılmasını sağlayan ve görev alanında bulunmayan işlemlere değinilmektedir. Buna göre görev alanı dışındaki işlemler şu şekilde sayılmaktadır:

- a) Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemler ile resen imzaladığı kararlar ve emirler,
- b) Yasama yetkisinin kullanılmasına ilişkin işlemler,
- c) Yargı yetkisinin kullanılmasına ilişkin kararlar,
- ç) Türk Silahlı Kuvvetlerinin sırf askerî nitelikteki faaliyetleri,

Kurumun görev alanını tam olarak tespit edebilmek için Kanunun 5’inci maddesi ile Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 4’üncü maddesini birlikte değerlendirmekte fayda vardır. Yönetmeliğin ilgili maddesinde hangi idarelerin eylem ve işlemlerinin şikâyet kapsamına gireceği belirtilmiştir:

- a) Merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri ile sosyal güvenlik kurumlarının, mahallî idarelerin, mahallî idarelerin bağlı idarelerinin, mahallî idare birliklerinin, döner sermayeli kuruluşların, kanunlarla kurulan fonların, kamu tüzel kişiliğini haiz kuruluşların, kamu iktisadi teşebbüslerinin, sermayesinin yüzde ellisinden fazlası kamuya ait kuruluşlar ile bunlara bağlı ortaklıklar ve müesseselerin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının,
- b) Kamunun ortak, sürekli ve kamusal bir ihtiyacı karşılayan ve idarî düzenleme, denetim ve gözetim altında kamu hizmeti yürüten özel hukuk tüzel kişilerinin, her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarına ilişkin şikâyetler" Kamu Denetçiliği Kurumunun görev alanına gireceği belirlenmiştir.

Kanun ile Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemler ve resen imzaladığı kararlar ve emirler, yasama ve yargı yetkisinin kullanılmasına ilişkin işlemler ile Türk Silahlı Kuvvetlerinin sırf askerî nitelikteki faaliyetleri Kurumun görev alanı kapsamı dışında tutulmuş ve Yönetmelikle ile de kapsama dahil kurumlar tek tek sayılmıştır.

3.5. Kurumun Örgütsel Yapısı ve İşleyişi/Başvuru Süreci

Kamu Denetçiliği Kurumu'nun kuruluşu, örgütsel yapısı 6328 sayılı Kanunun 4. maddesinde aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir:

Kanunda belirtilen görevleri yerine getirmek amacıyla, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bağlı, kamu tüzel kişiliğini haiz, özel bütçeli ve merkezi Ankara'da bulunan Kamu Denetçiliği Kurumu'nun "Başdenetçilik ve Genel Sekreterlikten" oluşur. Kurumda, bir Başdenetçi ve beş denetçi ile Genel Sekreter ve diğer personel görev yapar. Kurum, gerekli gördüğü yerlerde büro açabilir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi bütçesinden alınacak Hazine yardımı ve diğer gelirler, kurumun gelirleri olarak sayılmıştır. Kurum bütçesinden bu Kanun kapsamındaki görevlerin gerçekleştirilmesine ilişkin gider harcamaları gerçekleştirilmektedir (6328, md.29)

Kuruma, gerçek ve tüzel kişiler başvuru gerçekleştirebilmektedir. Başvuru sahibinin talebi üzerine başvuru gizli tutulur. Türkçe dilekçe ile veya yönetmelikte belirlenen şartlara uyulmak kaydıyla elektronik ortamda veya diğer iletişim araçlarıyla ücretsiz başvurabilirler. Ayrıca illerde valilikler, ilçelerde kaymakamlıklar aracılığıyla da başvurular gerçekleştirilebilmektedir (6328, md.17).

Yapılan başvuruların, muhakkak belli bir konuyu içermesi, yargı organlarında görülmekte olan veya yargı organlarınca karara bağlanmış uyuşmazlıklara ilişkin olmaması, başvuruda kişi veya tüzel kişiye ait kimlik numarası veya pasaport numarası, adres, imza gibi bilgilerin içermesi, daha önceden yapılan bir başvuru için sebepleri, konusu ve tarafları aynı olmaması ve sonuçlandırılmaması gerekmektedir. Aksi takdirde incelenmez (6328, md.17).

Dava açma süresi içinde yapılan başvuru, işlemeye başlamış olan dava açma süresini de durdurur. Kuruma başvuruda bulunulabilmesi için, 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununda öngörülen idari başvuru yolları ile özel kanunlarda yer alan zorunlu idari başvuru yollarının tüketilmesi gereklidir. İdari başvuru yolları tüketilmeden yapılan başvurular ilgili kuruma gönderilir. Ancak Kurum, telafisi güç veya imkânsız zararların doğması ihtimali bulunan hâllerde, idari başvuru yolları tüketilmese dahi başvuruları kabul edebilir. Kuruma başvuru süresi, kişi ya da tüzel kişinin idareye başvurusu üzerine idarenin cevabının kişi ya da tüzel kişiye tebliği tarihinden ya da idare başvuruya altmış gün içinde cevap vermediği takdirde bu sürenin bitmesinden itibaren altı ay olarak belirlenmiştir (6328, md.17).

Yetkili mercilerin en üst makam veya kurulunca gerekçesi belirtilmek suretiyle devlet sırrı veya ticari sır niteliğindeki bilgi ve belgeler hariç, Kurumun inceleme ve araştırma konusu ile ilgili olarak istediği bilgi ve belgelerin, bu isteğin tebliğ edildiği tarihten itibaren otuz gün içinde verilmesi zorunludur. Kanunda söz konusu devlet sırrı ve ticari sır niteliğindeki belgeler için verilmeyebilir denilmekte bir sonraki fıkrada ise ilgili belgeleri Başdenetçi veya görevlendireceği denetçi tarafından yerinde incelenebilir hükmü yer almaktadır. İnceleme ve araştırma konusu ile ilgili olarak Başdenetçi veya denetçiler bilirkişi görevlendirebilir ve tanık ya da ilgili kişileri dinleyebilir (6328, md.18-19).

6328 sayılı Kanunun 20'nci maddesine göre, Kamu Denetçiliği Kurumu, inceleme ve araştırmasını başvuru tarihinden itibaren en geç altı ay içinde sonuçlandırır ve inceleme ve araştırma sonucunu ve varsa önerilerini ilgili mercie ve başvurana bildirir. Ayrıca başvurana, işleme karşı başvuru yollarını, başvuru süresini ve başvurulacak makamı da gösterir. İlgili merci, Kurumun önerileri doğrultusunda tesis ettiği işlemi veya Kurumun önerdiği çözümü uygulanabilir nitelikte görmediği takdirde bunun gerekçesini otuz gün içinde Kuruma bildirir.

Kurumun vereceği kararlarla ilgili hususlara, Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 31 ve müteakip maddelerinde yer verilmiştir. Kurum, şikâyet

başvurusuna ilişkin inceleme ve araştırma sonucunda tavsiye kararı, ret kararı veya karar verilmesine yer olmadığına dair karar olmak üzere üç tür kararlardan birini verir (Yönetmelik Md. 31).

Kuruma her takvim yılı sonunda yürütülen faaliyetleri ve önerileri kapsayan bir rapor hazırlayarak Türkiye Büyük Millet Meclisi Dilekçe Komisyonu ile İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu üyelerinden oluşan Karma Komisyona sunacağı hususu 6328 sayılı kanunun 20. maddesinde düzenlenmiştir:

- (1) Komisyon, bu raporu ara verme ve tatil dönemleri hariç olmak üzere iki ay içinde görüşüp kendi kanaat ve görüşlerini de içerecek şekilde özetleyerek Genel Kurula sunulmak üzere hazırladığı raporu Başkanlığa gönderir. Komisyonun raporu Genel Kurulda ivedilikle görüşülür.
- (2) Kurumun yıllık raporu, ayrıca Resmî Gazetede yayımlanmak suretiyle kamuoyuna duyurulur.
- (3) Kurum; açıklanmasında fayda gördüğü hususları yıllık raporu beklemeksizin her zaman kamuoyuna duyurabilir.

3.6. Kamu Denetçilerinin Seçim, Görevden Alınma, Tarafsızlık ve Bağımsızlığı

6328 sayılı Kanunun 11 ve 14'üncü maddelerine göre; Kamu Başdenetçisi Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunca, denetçiler ise Türkiye Büyük Millet Meclisi Dilekçe Komisyonu ile İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu üyelerinden oluşan Karma Komisyonca dört yıllığına seçilir, seçilen Başdenetçi ve denetçiler bir dönem daha seçilebilir (Md. 11 ve 14).Başdenetçi ve denetçilerin görevden alınmasıyla ilgili Kanunun 15'inci maddesinde sadece iki durum belirlenmiştir. Buna göre;

- (1) Başdenetçinin veya denetçilerin Kanunun 10 uncu maddesinde sayılan nitelikleri taşımadıklarının sonradan anlaşılması veya bu nitelikleri seçildikten sonra kaybetmeleri hâlinde, durumun Komisyon tarafından tespit edilmesini takiben Başdenetçinin görevinin sona ermesine Genel Kurul tarafından görüşmesiz olarak; denetçilerin görevinin sona ermesine ise Komisyon tarafından karar verilir.
- (2) Seçilmeye engel bir suçtan dolayı kesin hüküm giyen veya kısıtlanan Başdenetçi hakkındaki kesinleşmiş mahkeme kararının Genel Kurulun; denetçi hakkındaki kesinleşmiş mahkeme kararının Komisyonun bilgisine sunulmasıyla Başdenetçi veya denetçi sıfatı sona erer.

Kamu Başdenetçisi ve denetçiler görevlerini yerine getirirken, tarafsızlık ilkesine uygun davranmak zorundadır ve bağımsızdırlar; hiçbir makam, organ, merci veya kişi kendilerine emir ve talimat veremezler (6328 md.12). Başdenetçi, denetçiler ve kurum personelinin tarafsız ve bağımsızlığını sağlamaya yönelik bazı kısıtlamalar kanunda vurgulanmıştır (6328, md.30):

- (1) Başdenetçi, denetçiler, Genel Sekreter, kamu denetçiliği uzman ve uzman yardımcıları ile diğer personel, siyasi partilere üye olamazlar; herhangi bir siyasi parti, kişi veya zümrenin yararını veya zararını hedef alan bir davranışta bulunamazlar; görevlerini yerine getirirken dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayırımı yapamazlar; görevleri sebebiyle herhangi bir şekilde öğrendikleri mesleki veya ticari sırları görevlerinden ayrılmış olsalar bile açıklayamazlar, kendilerinin veya başkalarının yararına kullanamazlar.
- (2) Başdenetçi, denetçiler, Genel Sekreter, kamu denetçiliği uzman ve uzman yardımcıları; kendilerinin, eşlerinin ve üçüncü dereceye kadar (bu derece dâhil) kan ve kayın hısımlarının şikâyetlerini inceleyemezler.
- (3) Başdenetçi, denetçiler, Genel Sekreter, kamu denetçiliği uzman ve uzman yardımcıları ile diğer personel, bu görevleri süresince resmî veya özel hiçbir görev alamazlar, ticaretle uğraşamazlar. Bilimsel yayınlarda bulunma, görevleri veya meslekleri ile ilgili olarak davet edildikleri ulusal veya uluslararası kongre, konferans ve benzeri toplantılara katılma, derneklerde üyelik ve kâr amacı gütmeyen kooperatiflerde ortaklık hâlinde bu madde hükümleri uygulanmaz.

Bu kısıtlamalarla, kurum personeli ve denetim elemanlarının çıkar çatışması ile karşı karşıya kalmalarını engelleyerek, etik dışı davranışların önüne geçilmesinin hedeflendiği söylenilebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İslamiyet öncesi dönem Türk devlet geleneğinde, toy, şölen, kurultay gibi oluşumların yöneten-yönetilen ilişkilerinin gerçekleştirildiği hesap verebilirlik mekanizmaları olarak işlev gördüğü söylenilebilir. Bu uygulamalar, yönetilen-yöneten ilişkilerinde önemli bir işlev görmüş olsa da İslâm öncesi Türk Devletleri'nde şikâyet hakkı kurumsallaşmamıştır. İslâm Devlet geleneği/yönetim anlayışı ile birlikte kurumsallaşmaya başlayan şikâyetle bulunma hakkı Türk-İslâm Devletleri'nin birçoğunda da yer almıştır.

Türk-İslam devlet geleneğinde ve özellikle Selçuklularda Divan-ı Adl/Divan-ı Mezalim, yönetim/yöneticilerden kaynaklı olarak zulüm gördüğünü düşünen halkın şikâyet mercii" olarak işlev yürütmüştür. Abbasilerden sonra gelen bütün Türk-İslâm devletlerinin yönetimlerinde var olan, "Daru'l-Adl ya da Divan-ı Mezâlîm" adı verilen yerlerde, halkın devlet görevlilerinden veya diğer insanlardan kaynaklanmış olan şikâyetlerini, hükümdarların herhangi bir aracı olmaksızın dinledikleri ve hüküm verdikleri kurumlar olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde ise bu görev "Divan-ı Hümayun" vasıtasıyla yürütülmüştür. Divan-ı Hümayun, halkın şikâyetlerini iletebilecekleri ve dile getirebilecekleri bir mahkemenin işlevlerini yerine getirmiştir. Divan-ı Hümayun, hangi din ve millete mensup olursa olsun, kadın erkek herkese açık olmuştur. Ülkenin herhangi bir yerinde haksızlığa uğrayan, zulüm gören veya mahalli kadılarca haklarında yanlış hüküm verilmiş olanlar, ehl-i şer ve/veya ehl-i örf'ten kaynaklanan sorunlardan dolayı şikâyeti olanlar, vakıf mensuplarının haksız muamelelerine uğrayanlar için Divan-ı Hümayun bir başvuru yeri olarak görülmüştür. Divan-ı Hümayun toplantılarında dinlenen şikâyetler; bazı kamu hizmetlerinin işleyişine dair şikâyetler, yani memurların otoritelerini kötüye kullanmaları ve kamu hizmetinin yerine getirilmesi sırasında reaya aleyhinde meydana gelen zararlar, divan kâtiplerinin, muhtesiplerin vazifelerinin ve amme vakıflarının kontrolü ve bunlarla ilgili bozukluklar, şahıslar arasındaki adî davalar, kadılar aleyhindeki şikâyetler veya kadı hükümlerinin yerine getirilmemesi hakkında yapılmıştır. Bu tür şikâyetler yine bir kere daha kadıya havale edilip ve onun soruşturmalarından sonra son hüküm verilmiştir.

Divan-ı Hümayun'un yanında, "şikâyet hakkı ve adâletnâme ilânı" gibi mekanizmalar da, padişah da dâhil bütün devlet görevlilerinin ve yöneticilerin sınırsız gibi görünen yetkilerini sınırlandırmış ve yönetenlerin denetlenip hesap vermesini sağlamıştır. Hükümdarlar, halktan gelen şikâyet dilekçeleri ile bir taraftan yöneticilerini denetlerken, diğer taraftan halka daha iyi hizmet verilmesi için yöneticilerin uymak zorunda oldukları kuralları, şikâyet dilekçelerine konu olan sorunların çözümlenmesi için çeşitli dönemlerde adâletnameler ilân etmişlerdi. Adâletnâmeler, yolsuzlukların veya suiistimallerin yaygın bir hâl alması durumunda ilan edilebileceği gibi, padişahın kapısına veya doğrudan doğruya şahsına, aynı nitelikte birçok tek ya da toplu olarak şikâyetler yapılmasından dolayı da ilân edilmiştir. Daha açık bir ifadeyle, "adaletnameler", yönetimin kötü uygulamalarından vatandaşları koruyabilmek adına yayınlanmıştır. Osmanlı devletinde tüm bu uygulamalar ile yöneten-yönetilen ilişkileri düzenlenirken, bu mekanizmaların yönetimin hesap verebilirliğini sağlama yolunda önemli bir işlev gördüğü söylenilebilir.

Cumhuriyet sonrası dönemde ise, "dilekçe hakkı" vatandaşların şikâyetlerini iletebilecekleri aynı zamanda da Türk-İslam Devlet geleneğinde var olan bir mekanizmanın devamı olarak işlev görmüştür. Kamu yönetimi literatüründe son yıllarda çok fazla tartışılmaya başlanan hesap verebilirlik, yönetişim, yönetime katılma gibi kavramların hayata geçirilebilmesi adına, Türkiye'de 2000 sonrası dönemde önemli düzenlemeler ortaya konulmuştur.

Vatandaşların yönetime ilişkin şikâyet, talep, görüş ve önerilerini kolayca iletebilmelerine yönelik iyi işleyen, hızlı ve etkin bir sistemin kurulması, bu şikâyet, talep, görüş ve önerilerin derhal işleme alınıp

değerlendirilmesi, sonuçlandırılması ve ilgisine süratle cevap verilmesi amacıyla özellikle 2003 sonrası dönemde, Bilgi Edinme Hakkı, BİMER, CİMER, Kamu Denetçiliği Kurumu gibi mekanizmalar hayata geçirilmiştir. Yasal ve kurumsal düzenlemeler ile oluşturulan bu oluşumlar, kamu hizmetinden yararlanan vatandaşların, kamu kurum/kuruluşları ve kamu görevlileri ile ilgili şikâyet ve taleplerini ilettikleri hesap verebilirlik mekanizmaları olarak faaliyetlerini yürütmektedirler.

Kamu Denetçiliği Kurumu, kuruluş kanununda belirtildiği üzere, "idarenin her türlü eylem ve işlemlerini de kapsayan "idarenin işleyişi" ile ilgili konularda gerçek ya da tüzel kişilerden gelen şikâyetleri hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönünden adalet anlayışı içinde incelemektedir. Şikâyet üzerine ilgili kurum/kuruluşta inceleme başlatarak, araştırma yürütmekte ve önerilerde bulunma işlevini yerine getirmektedir. Kurumun işleyişine ilişkin yönetmelikte vurgulandığı üzere, Kamu Denetçiliği Kurumu, yetkinin kötüye kullanılmasının önlenmesi, eşitlik, tarafsızlık, dürüstlük, nezaket, şeffaflık, hesap verilebilirlik gibi ilke/değerlerinin hayata geçirilebilmesi adına kurulduğu 2012 yılından bu yana faaliyetlerini yürütmektedir.

Sonuç olarak, 2010 yılında Anayasal dayanak kazandırılarak, 2012 yılında 6328 sayılı kanunla yürürlüğe giren "Kamu Denetçiliği Kurumu'nun" oluşturulması, -batı ülkelerinden reform/politika transferi olarak değerlendirilse de- Türk yönetim geleneğinde geçmiş uygulamalar dikkate alındığında tarihten tecrübe aktarımı/ders alımı olarak okunması mümkündür.

KAYNAKÇA

- “6328 Sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanun Tasarısı ve Genel Gerekeçe”,<http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2012/mayis/kdk.pdf> , Erişim Tarihi: 03.04.2017.
- ABACI, N. (2001), **Bursa Şehri’nde Osmanlı Hukuku’nun Uygulanması (17.Yüzyıl)**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ABDİOĞLU, H. (2007), "Yönetişim İlkelerinin Uygulanmasında Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) Kurumu ve Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye Açısından Önemi", **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Y:6 S:11, ss.79-102.
- AKYÜZ, V. (1995) , **İslâm Hukukunda Yüksek Yargı ve Denetim- Divanı-ı Mezalim**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- ARSAL, S.M. (1947), **Türk Tarihi ve Hukuk**, İstanbul Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- ATAR, F. (1999) , **İslâm Adliye Teşkilatı**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4.Baskı, Ankara.
- CİN, H. ve Akgündüz A.(1990), **Türk İslâm Hukuk Tarihi**, Timaş Yayınları, 1.Cilt, İstanbul.
- ÇANDARLIOĞLU, G.(1992), “Uygurlarda İnsani Değerler ve Hukuk”, **Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları**, 1.Kitap, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, İstanbul, ss. 117-130.
- DPT (1979), "Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, (1979-1983)", Ankara, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/6/plan4.pdf>, Erişim Tarihi: 03.04.2017.
- DPT (1995), "7. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)", Ankara, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/3/plan7.pdf>, Erişim Tarihi: 03.04.2017.
- DPT (2000), "Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)" Ankara, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/2/plan8.pdf>, Erişim Tarihi: 03.04.2017.
- DURHAN, İ. (1999), “Osmanlı Hukukunun Yapısı Üzerine Bir Etüd”, **Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: III, Sayı:1, Erzincan, ss. 215-232.
- DURSUN, D. (1992), **Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din**, İşaret Yayınları, İstanbul.
- EKEN, M. (1998). "Yönetim Karşısında Vatandaşın Korunmasında Ombudsman Kurumunun Rolü", Dursun D. ve Al H. (Ed.), **Türkiye’de Yönetim Geleneği, (Kurumlar, Sorunlar ve Yeniden Yapılanma Arayışları)**, İlke Yayıncılık, İstanbul, ss.131-139.
- EKİM, G., (2012)"Coro Bozo ve Anadoludaki “Sohbet” Toplantılarında Görülebilen Benzerlikler", **Akademik Bakış Dergisi**, S:30, ss.1-16.
- EL-KETTÂNI, M. A. (1991) ,**et-Terâtibu'l İdariye- Hazreti Peygamber'in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar**, Cilt:2, Çev: Ahmet Özel, İz Yayıncılık, İstanbul.
- ERHÜRMAN, T. (1998), “Ombudsman”, **Amme İdaresi Dergisi**, 31/3 Eylül, ss.87-102.
- ERHÜRMAN, T. (2000). "Türkiye İçin Nasıl Bir Ombudsman Formülü?", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 49, Sayı: 1-4, ss.155-180.

ERYILMAZ, B.(1993), "Kamu Yönetiminin Denetlenmesinde Yeni Gelişmeler", **Amme İdaresi Dergisi**, C:26, S:4, ss.81-106.

ERYILMAZ, B. (2015), **Kamu Yönetimi**, Okutman Yayıncılık, Ankara.

FENDOĞLU, H. T. (2010). **Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık)**, Stratejik Düşünce Enstitüsü-SDE Analiz, http://www.hasantahsinfendoglu.com/dokumanlar/insan_haklari/KAMU_DENETCILIGI_OMBDUSMANLI_K_.pdf, (Erişim Tarihi:15.07.2017).

GÖKÇE, A. F. (2012), "Çağdaş Kamu Yönetiminde Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) ve Türkiye İçin Askeri Ombudsmanlık Önerisi", **Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:17, S:2, ss.203-227.

GÖKÇE, A. F. (2013), "Kamu Denetçiliği Sistemi Kapsamında Mahalli İdarelerde Ombudsman Denetimi", **KAYSEM-8 Kuramdan Uygulamaya Yerel Yönetimler ve Kentsel Politikalar Bildiri Kitabı**, Hatay.

HALAÇOĞLU, Y. (1995),**XIV-XVII Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Türk Tarih Kurumu, Basımevi, Ankara.

IMBER, C. (2006), **Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650**, Çev: Şiar Yalçın, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

İNALCIK, H. (2000), "Türk Tarihinde Türe ve Yasa Geleneği", **Doğu-Batı Dergisi**, Yıl:4, Sayı: 13, Ankara, ss. 157-175.

İPŞİRLİ, M. (1991), "Arzuhal" mad.,**İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, Cilt:3, İstanbul, ss. 447-448.

KAFESOĞLU, İ. (2011),**Türk Milli Kültürü**, Ötüken Yayınevi, İstanbul.

KARAHANOGULLARI, O. (2005),**Türkiye’de İdari Yargı Tarihi**, Turhan Kitabevi, Ankara.

KARATEPE, Ş. (2004) , **Osmanlı Siyasi Kurumları**, İz Yayıncılık, İstanbul.

KAŞIKÇI, O. (1998), "Adalet, Hukuk ve Yargı", **Yeni Türkiye Dergisi Cumhuriyet Özel Sayısı V.**, Sayı: 23-24, ss. 3868-3878.

ORTAYLI, İ. (2007), **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, Cedit Neşriyat, Ankara.

ÖZDEN, K. (2005), **Ombudsman: Yeni Yönetim Anlayışı İçin Bir Model**, Tasam Yayınları, İstanbul.

ÖZDEN, K. (2007), "Yerel Demokrasi Bağlamında Türkiye’de Ombudsman Denetimi", Editörler: Eryılmaz, Bilal, Musa Eken ve M. L. Şen, **Kamu Yönetimi Yazıları**, Nobel Yayınları, Ankara.

SEZEN, S. (2001), "Ombudsman: Türkiye için Nasıl Bir Çözüm? Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu Tasarısı Üzerine Bir Değerlendirme", **Amme İdaresi Dergisi**, C:34, S:4, ss.71-96.

ŞAHİN, K. (2005), "Eski Türklerde Merkezi İdare", **Türk İdare Dergisi**, C:448, ss.149-164.

TAŞAĞIL, A. (1992), "Göktürklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları", **Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları**,1.Kitap, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, İstanbul, ss. 93-116.

Türk Yönetim Geleneğinde Hesap Verebilirlik Mekanizmaları: Divan-ı Mezalim ve Kamu Denetçiliği Kurumu
– M. Fatih Bilal ALODALI/Sefa USTA

TODAİE (1991), "Kamu Yönetimi Araştırması Genel Rapor", **Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları No: 238**, http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/185a8f8def383a8_ek.pdf, Erişim Tarihi: 03.04.2017.

UZUNÇARŞILI, İ. H. (1970), **Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2.Baskı, Ankara.

ÜÇÖK, C., Mumcu A.ve Bozkurt G.(2002), **Türk Hukuk Tarihi**, Savaş Yayınevi, 10.Baskı, Ankara.